

La moneda barcelonina del segle X. Altres novetats comtals

M. CRUSAFONT I SABATER

Una important troballa de moneda catalana comtal analitzada recentment per X. Sanahuja a *Acta Numismàtica*¹ ha aportat aclariments fonamentals sobre la moneda barcelonina del segle X. En el curs del treball de preparació que estem fent, de cara al *Catàleg general de la moneda catalana*, ens hem trobat, però, amb l'obstacle que les noves aportacions eren difícilment traduïbles en termes de peces atribuïdes a uns regnats o episcopats concrets. El conjunt de tipus estudiats per Sanahuja s'haurien pogut englobar en un apartat d'incertes del segle X, però també hi cabia la possibilitat d'assajar unes atribucions més concretes. Ens ha temptat aquesta segona possibilitat i finalment ens hem decidit per aquesta segona opció, força més arriscada. En trobar-nos, però, dins el terreny de la moneda catalana comtal, aprofitarem l'avinentsa per a donar a conèixer altres novetats, algunes força interessants i d'altres més de segon ordre, però que també mereixen l'atenció dels estudiosos. Per qüestions de prioritat cronològica, iniciarem la nostra exposició parlant del numerari barceloní del segle X.

LA MONEDA BARCELONINA DEL SEGLE X

Des de sempre, el segle X ha estat una incògnita pel que fa a la moneda barcelonina. Hi havia, d'una banda unes emissions carolíngies que cobrien l'etapa de la

1. X. SANAHUJA I ANGUERA, «La moneda de Barcelona al segle X segons les troballes Espanya-1 i Espanya-2 (925)», *Acta Numismàtica*, núm. 36 (2006), p. 79-114. Ens referirem sovint a aquesta troballa, que anomenarem segona troballa, sense fer-ne una citació sistemàtica quan és evident.

intervenció franca del segle IX i de l'altra un primer diner comtal de Ramon Borrell (992-1018), que apuntava ja al segle XI. Pel que fa al segle X, només s'hi podria atribuir el grup anomenat de transició, uns diners i òbols encara a nom de reis carolingis (Carles i Lluís), però amb tipologia singular que anomenarem del túmul o monograma.² Semblava impossible que aquest grup de transició pogués omplir, ell tot sol, l'ampli espai del segle X, però a més hi havia indicis que feien pensar que aquestes peces no podien ésser massa allunyades de les sèries regulars carolíngies.

L'estudi d'una petita troballa d'unes monedes barcelonines de transició, associades a exemplars carolingis de seques franceses³ ens va afermar en les nostres sospites: l'amonedament de transició es podia circumscriure a l'etapa de l'episcopat de Frodoí de Barcelona (c. 861-c. 890), amb la qual cosa, ara sí, el segle X ens quedava totalment buit.

Aquesta situació contrastava amb les mencions documentals, que ens assenyaven l'existència de moneda barcelonina i també gironina i de Vic des de mitjans segle X, a més d'una abundant circulació monetària dins d'aquest segle.⁴ Era evident que restaven incògnites per aclarir i que havien de sorgir nous tipus monetaris que ens cobrissin aquest espai.

Una troballa abundosa i de gran importància ens ha aportat ara moltes noves dades per a la comprensió d'aquest enigmàtic segle X. És la que hem assenyalat al principi i que ha estudiat exemplarment X. Sanahuja. La designarem, en endavant, com la segona troballa. La seva anàlisi ens fa veure que el numerari del segle X el teníem gairebé tot davant dels ulls, però que no l'havíem sabut entendre. Efectivament, els tres tipus de peces barcelonines que conté la troballa són:

1. Peces amb el túmul o monograma que ja coneixíem, per bé que ara són de pesos molt més febles i duen llegendes indesxifrables.
2. Peces amb creu a anvers i revers i llegendes igualment indesxifrables, que ja havia descrit Botet com a incertes de l'època comtal.
3. Peces amb tres anells a l'anvers, però de pes feble i amb llegendes indesxifrables. Botet les va donar a conèixer entre les incertes, mentre que nosaltres vàrem pensar que eren els òbols corresponents als diners de Ramon Borrell que tenien també els tres anells a l'anvers, un tipus ben singular a la numismàtica d'aquest temps.

2. A. M. BALAGUER, *Història de la moneda dels comtats catalans*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), 1999. Vegeu els tipus 9-14. Ens referirem a aquest llibre en anar parlant de la moneda comtal, sense citar sistemàticament. Les peces que referenciem del seu catàleg les designarem Bal— seguit del número corresponent.

3. M. CRUSAFONT, «Consecuencias de dos hallazgos de monedas catalano-carolingias de transición», *Mélanges offerts au Docteur J.-B. Colbert de Beaulieu*. París, Le Léopard d'Or, 1987, p. 227-234. En aquest estudi s'analitza una troballa individual d'una peça de transició i un tresoret que serà el que utilitzarem en el nostre estudi i que designarem en algun cas com a primera troballa.

4. Vegeu els estudis de circulació a BALAGUER, *Història...*, op. cit.

En resum, dels tres tipus que ha aportat la troballa ja en coneixíem plenament dos, el segon i el tercer. Pel que fa al primer, no era més que una derivació dels tipus anomenats de transició. Ara bé, gràcies a l'associació d'aquests tres tipus en una única troballa podem assegurar que les peces amb creu/creu són també de Barcelona, cosa que abans ignoràvem totalment. D'altra banda, la cronologia de la troballa porta a descartar que els tipus amb tres anells i llegendes indesxifrables siguin els òbols corresponents als diners de Ramon Borrell. Tenim, per tant, tres grups de peces que, ara sí, ens permeten omplir almenys una part d'aquest segle X que tant ens preocupava. El problema fonamental que ens queda pendent és saber quina part de segle ens cobreix i com s'han de fer les atribucions.

Plantejament del problema

La primera cosa que observem és que hi ha un estret parentiu entre els tres grups de peces:

1. Són unitats de pes feble respecte als diners carolingis.
2. Porten llegendes indesxifrables.

Tot i així, hi ha alguns trets diferencials:

1. Només les peces amb túmul o monograma a l'anvers i creu al revers presenten diferents nivells de pesos. Es poden agrupar, probablement, en unes peces unitat que pesarien al voltant dels 0,5 grams i unes peces meitats que pesarien al voltant dels 0,2 grams. Els altres dos grups (creu/creu i tres anells/creu) es mouen entorn dels 0,5 grams. Tot plegat, però, ben per sota dels diners carolingis i els seus derivats de transició que en la seva versió afeblida arriben als 1,2 grams.
2. En els diners amb túmul o monograma, les llegendes són sempre formades per sèries de triangles, mentre que en els dels tres anells hi ha triangles però també anells o rodones, a voltes en sèries de tres. En els tipus amb creu/creu, hi trobem les dues varietats de llegenda.

Els parentius metrològics i tipològics ens indiquen que no hi pot haver un abisme de cronologia entre els tres tipus, tal com sembla assenyalar també el contingut global de la troballa.

D'altra banda, l'enllaç tipològic dels diners del grup primer amb els ja coneguts i designats com de transició els fan candidats a ésser els més antics. Igualment els dels tres anells enllacen tipològicament amb els de Ramon Borrell i, per tant, sembla que han d'ésser els més tardans. En conseqüència, els de les creus

sembla que han d'ocupar l'espai intermedi. Aquesta és la seriació que, amb bon criteri, ha plantejat ja X. Sanahuja.

Tot restaria clar si amb aquests tres tipus poguéssim omplir tot el segle X barceloní, però els límits temporals assenyalats per la troballa i marcats per la presència de peces carolíngies de cronologies conegudes no sembla pas permetre aquesta conclusió, perquè, segons l'autor de l'estudi, cal situar el tancament a l'any 936, però amb més probabilitat al 925.

D'altra banda, s'ha presentat un altre problema greu: què hi fan aquestes monedes de pes tan feble —0,5 grams; 0,2 grams—, enmig d'uns amonedaments carolíngis i de transició amb un nivell d'1,2 grams i un diner de Ramon Borrell que sembla seguir la mateixa metrologia?

Aquestes dues feixugues incògnites no han permès fins ara aclarir totalment la incògnita del segle X i Sanahuja ha optat per deixar plantejades diferents hipòtesis interpretatives per a la part metrollògica, sense poder resoldre, però, el tema de les atribucions.

Ara intentarem sortir d'aquest atzucac, sense pretendre, és clar, un aclariment total de la qüestió, cosa per a la qual segurament ens manquen encara més informacions.

Les emissions del bisbe Frodoí (c. 861-c. 892)

La suma de les informacions de les dues troballes que associen numerari barceloní i carolíngi ens permetrà avançar i precisar millor l'actuació d'aquest singular prelat.

Cal dir, en primer lloc, que Frodoí no fou pas un bisbe més dins la sèrie de mandatariis episcopals de Barcelona. D'origen franc o germànic, fou promogut a aquest càrrec a instàncies de Carles el Calb i com a home de confiança del sobirà. En l'episcopologi barceloní, el franc Frodoí s'interposa en una llarga sèrie de prelats catalans. Abans d'ell, hi trobem els catalans Joan (c. 850) i Adaulf (c. 857-861) i després d'ell els també catalans Teodoric (904-937). Guilarà (937-959) i un llarg etcètera que s'allarga fins al segle XV.

En un període prou tèrbol de lluites i insubordinacions en l'àrea catalanoseptimanaoccitana, bé li degué convenir a Carles el Calb poder comptar amb un informador i home de confiança a la seu barcelonina.

El seu paper en el tema monetari ha tardat a poder-se aclarir, a causa de la defectuosa interpretació de dos documents cabdals. Pel primer (el segon el comentarem més endavant) sabem que Carles el Calb li havia donat el terç del benefici de la moneda de Barcelona l'any 862, junt amb altres drets. Aquest document havia estat inicialment entès com una donació al comte. El que diu, però, el document és que el comte va consentir en aquesta donació que, de fet, retallava les seves

percepcions. Efectivament, el terç del benefici de la moneda era una de les percepcions fiscals que comportava el càrrec comtal.

Però si el comte, de grat o per força (no era més que un funcionari reial), havia acceptat aquesta donació, no fou aquest l'únic incident que el bisbe va tenir amb els seus coetanis. El bisbe seguia el ritu romà, mentre que els prelats catalans mantenien el visigòtic. Això produí algunes reclamacions que Frodoí contraatacà ardidament. Home de relleu també en l'àmbit eclesiàstic del seu temps, assistí a l'assemblea d'Attigny del 974 i al Concili de Troyes del 878, presidit pel papa Joan VIII.

Aquest mateix any 878, el bisbe barceloní havia obtingut del nou sobirà Lluís el Quec (877-879) la renovació dels privilegis que li havia concedit l'any 862 Carles el Calb i, entre ells, el referent a la percepció del terç del benefici de la moneda barcelonina.

El perfil potent i agosarat del bisbe Frodoí es pot enrobustir encara amb dos fets importants. L'any 877 assolí de retrobar la tomba de santa Eulàlia, després d'un seguit de pregàries, dejunis i processons multitudinàries. Aquest fet tingué un gran relleu en el seu temps. D'altra banda, donà suport a un intent de segregació dels bisbats catalans respecte a l'arquebisbat de Narbona, per bé que l'any 892, davant el triomf de l'arquebisbe, demanà perdó i l'hi fou concedit.

Bé, aquest era el bisbe Frodoí. Les poques dades aportades mostren clarament que no era pas un personatge de poc relleu.

Intentem ara reconstruir la seva actuació en el camp de la moneda.

L'any 862 hem dit que rebia el terç del benefici de l'encunyació de la moneda de Barcelona. Aquesta dotació, usual entre els privilegis dels comtes, no té, en principi, res d'extraordinari ni permet, per si sola, suposar que se'n derivés la usurpació de la moneda. D'altra banda, sembla que es mantingué fidel a Carles el Calb, que li havia fet confiança. Ho sembla demostrar el segon document cabdal a què abans ens hem referit. Es tracta d'una carta que el sobirà adreçà als seus fidels barcelonins l'any 877, en dirigir-se a la campanya d'Itàlia que li havia de costar la vida. Un *post scriptum*, de lletra diferent i suposadament autògrafa del mateix rei, atorgava a Frodoí un donatiu de deu lliures de plata per a la restauració de la seva església.⁵

Ja ha estat assenyalat⁶ que aquest donatiu mou ràpidament a sospita. D'una banda, és ben estrany que el rei fes donatius en plena campanya bèl·lica. De l'altra, sabem que deu lliures d'argent eren en aquell temps una quantitat molt considerable. Tinguem present que el mateix sobirà havia dotat les seques del seu regne amb només cinc lliures cada una per a procedir al canvi de tota moneda circulant, ran del seu Edicte de Pitres del 864. Finalment, no es coneixen altres

5. R. ABADAL, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, vol. II, p. 434-435.

6. BALAGUER, *Història...*, op.cit., p. 66.

textos autògrafs dels sobirans. Tot sembla indicar, doncs, que la lletra diferent és la de Frodoí i que l'afegit es degué produir quan el bisbe s'assabentà de la desfeta i mort del rei a Itàlia. Amb quina finalitat? Doncs per no haver de pagar al fisc reial la resta dels beneficis que Frodoí administrava, és a dir, els altres dos terços de les percepcions fiscals.

Fos com fos, el que sembla clar és que l'any 877 Frodoí disposava de deu lliures d'argent. D'altra banda, havia mort el seu protector i el futur de la successió en una França que ja havia viscut usurpacions del tron reial potser era incert. Un moment oportú, doncs, perquè el bisbe es decidís a usurpar la moneda i a emprendre una encunyació que potser faria encara a nom de Carles, per precaució, però que variaria de tipologia, introduint la figura dita monograma i que nosaltres havíem suposat que podia ésser el túmul o tomba de santa Eulàlia. Situant les emissions, fins ara dites de transició, en aquest moment se salvaria la dificultat cronològica assenyalada per Sanahuja: la tomba de santa Eulàlia havia estat descoberta vers 877-878. Per tant, la sèrie de diners i òbols de transició no podia ésser anterior si s'havia inspirat en la tomba de la santa.

Com que la donació del terç de la moneda, i per tant la seva administració i emissió, havien estat cedits a Frodoí l'any 862, el bisbe pogué haver emès en el període 862-864 els òbols amb el nom de BARCI/NONA en el camp. Però no pas després del 864, perquè en l'esmentat Edicte de Pitres d'aquell any manava que les monedes havien de dur, des d'aquell moment, el monograma de KAROLVS, igual que les del seu avi Carlemany. Això no crea cap dificultat especial. És perfectament acceptable que Frodoí hagués fet una curta emissió l'any 862, per segellar el seu dret i en proporció als seus més que probablement escassos recursos en argent. Això explicaria l'extrema raresa d'aquesta moneda (amb factura acceptable, però de més baixa qualitat que les carolíngies anteriors), que només ha estat retrobada en tres exemplars, mentre que el numerari de transició amb el túmul o monograma és força més abundant. De tota manera, poc canviarien les coses si les peces amb BARCI/NONA, que semblen seguir estretament la tradició de les peces de Lluís el Pietós, també amb el nom de la seca en el camp, haguessin estat emeses abans. Voldria dir que Frodoí no havia batut moneda en virtut del seu nou dret, sinó que les havia fet fer el comte. Llavors la primera emissió de Frodoí seria la del túmul o monograma. Per tant, queda el dubte de si els òbols amb BARCI/NONA són emesos pel comte o pel bisbe i cap de les dues possibilitats no li lleva pas la qualitat de moneda reial. Nosaltres, però, ens inclinem a pensar que les va emetre el bisbe, per la raó apuntada abans.

Que el bisbe de Barcelona era qui en els inicis tenia la moneda de Barcelona ens és ben acreditat per documents posteriors, en els quals els comtes diuen que tenen la moneda de Barcelona en feu del bisbe, com veurem més endavant. Per tant, és segur que fou el bisbe qui la va usurpar i qui després la va cedir en feu als

comtes⁷. Ja hem vist que el moment de la mort de Carles el Calb era òptim per a poder fer aquesta apropiació. Per tant, Frodoí és el principal candidat a haver dut a terme aquesta iniciativa.

Feta l'emissió del 877 a nom de Carles, en les circumstàncies favorables esmentades, el bisbe observà que Lluís el Quec (877-879) s'afermava en el tron franc. No s'afanyà pas a anar-lo a veure, ja que ho féu un any després d'haver estat proclamat. També això sembla confirmar les nostres sospites. Assegurada de nou la legitimitat monàrquica, Frodoí anà a veure el nou sobirà i obtingué la renovació dels seus drets fiscals i, entre ells, el de la moneda. Seria llavors quan degué fer una nova emissió, ara a nom de Lluís i mantenint el tipus del túmul o monograma. Exhaurides les deu lliures d'argent en l'emissió anterior, novament aquesta segona degué ésser ben curta, ja que només ens n'ha arribat el testimoni de dos exemplars. És important assenyalar que totes aquestes peces segueixen encara amb un nivell de pes homologable amb les monedes carolíngies, ja que, quan són en bona conservació, superen fins i tot els 1,2 grams. D'altra banda, les llegendes són força llegidores. De primer CARLUS REX FR i després LVDOVICVS més o menys deformat. Al revers, a totes, BARCINONA. De tota manera, les que porten el nom de Lluís són de qualitat molt baixa pel que fa a la grafia i l'art, mentre que les que porten el nom de Carles poden ésser de qualitats molt variables.

Després del breu regnat de Lluís el Quec, seguiren Carloman (879-884) i Carles el Gros (884-887). Frodoí, que fou bisbe fins a c. 890, potser féu encara alguna nova emissió, ara, altra vegada a nom de Carles. Si fou així, i resultarà difícil de poder-ho comprovar, potser podríem situar en el temps de Carles el Calb les peces de relativament bona factura (inferior, però, a les de les peces de Carlemany i Lluís el Pietós) i en les posteriors a Lluís les de mala factura. Totes, però, dins els cànon de pesos força acceptables que hem assenyalat. Per tant, cap d'elles no seria dels tipus de pes feble com les aparegudes a la troballa estudiada per Sanahuja. Es podria establir, doncs, un quadre de les possibles emissions del temps de Frodoí:

1. Anys 862-864. Òbols amb BARCI/NONA en el camp
2. Anys 877-878. Diners i òbols de bona factura, a nom de Carles i amb túmul o monograma
3. Anys 878-879. Diners com els anteriors, a nom de Lluís i de mala factura
4. Anys 882-887. Diners com els anteriors, a nom de Carles i de mala factura

Després de Carles el Gros (884-887) regnà l'usurpador Eudes (887-898), un sobirà que tardà a ésser reconegut a Catalunya. Per tant, en el breu espai 887-890 que ens resta de l'episcopat de Frodoí, el més probable és que, si va emetre mone-

7. J. BOTET i SISÓ, *Les monedes catalanes*, vol. I, Institut d'Estudis Catalans, 1907, p. 54 on parla d'aquesta situació, documentada en temps de Ramon Berenguer III, per exemple.

da, es mantingués encara a nom de Carles. L'etapa quarta la podríem allargar, doncs, fins a cobrir l'espai 882-890.

Les dues troballes ens ajuden a afermar, almenys en part, aquestes conclusions. La troballa publicada per nosaltres, amb tancament el 929, però més probablement el 898, només conté peces dels grups anteriors; en canvi, l'estudiada per Sanahuja, amb tancament el 925 (o més tard, com plantejarem després), només en conté una.

Naturalment, no cal pas pensar que es fessin emissions contínuament, més aviat hem de suposar que el proveïment d'argent era molt precari i potser només es van fer tres o quatre emissions, totes ben curtes, potser amb l'excepció de la de 877-878, la de les deu lliures de plata.

L'amonedament episcopal barceloní després de Frodoí: Teodoric

Gràcies a la segona troballa, disposem ara d'un grup de peces que, tot mantenint la tipologia frodoïniana del túmul o monograma, mostren tenir una metrologia diferent: els pesos cauen a més de la meitat. D'altra banda, les llegendes són ara indesxifrables: una sèrie de triangles. Ha desaparegut totalment el nom del rei franc. Qui les va emetre?

La cada vegada més trambanejant, monarquia carolíngia, amb les usurpacions d'Eudes (887-898), Robert (922-923) i Raül (922-923), aquests darrers dins la dèbil posició del sobirà legítim Carles el Senzill (898-929), justifiquen prou l'anonimat de les peces. És un fet que discorre en paral·lel amb l'allunyament progressiu dels comtats catalans de la sobirania franca. Els bisbes barcelonins no sols disposaven ara, a pler, de la moneda, sinó que ni tan sols acudien al formalisme de gravar el nom del sobirà franc. La caiguda de pes s'adiu bé amb una etapa econòmicament molt precària, una situació que no mostrarà un redreçament decisiu fins al segle XI. En una economia de subsistència, sempre amb el perill d'incursions musulmanes, no és pas estrany que els tipus monetaris ens mostrin, amb la seva feblesa, les dificultats del moment. Recordem que també les emissions gironines del segle XI tenen uns pesos molt febles, una situació que retrobem encara en emissions força tardanes com ara les de Berenguer Ramon I de la troballa d'Òrrius, tot i que corresponen ja als inicis del segle XI.

Podem situar aquest numerari episcopal amb el tipus del túmul i de pes feble al temps del bisbe Teodoric (904-937), per bé que potser va començar abans. L'episcopologi barceloní mostra algunes llacunes en aquesta etapa i Teodoric és l'únic bisbe que consta positivament. A ell, doncs, cal atribuir el primer grup de les monedes de la segona troballa,⁸ emeses en diners de 0,5 grams i òbols de 0,2 grams.

La pregunta que cal ara formular-se és com podia circular aquest numerari fe-

8. M. CRUSAFONT, i A. M. BALAGUER, «De les encunyacions carolíngies a l'autonomia monetària», *Symposium*

ble conjuntament amb unes peces carolíngies foranes i de bon pes, encara presents, com ens mostra la segona troballa. Al nostre entendre, l'única explicació seria que es fes l'avaluació de les monedes a pes, una pràctica que empraven també els musulmans ocupants de la Península i que facilitaria també l'avaluació del mateix numerari musulmà d'argent que en algunes ocasions consta circulant a les terres catalanes. L'existència important de peces fragmentades o tallades i l'ús dels termes «pensas» o «pensatas» en pagaments a partir, almenys, del 972,⁹ abonen també aquesta hipòtesi. En aquest temps, doncs, en el comtat de Barcelona hi circularia numerari carolíngi regular, alguns dírhams àrabs molt més pesants i les petites peces episcopals de mig gram o menys. Hom avaluaria a pes de diner regular carolíngi les transaccions. El guany de l'emissió potser es podria assolir amb una petita rebaixa de la llei. Per a poder saber-ho segur caldria analitzar aquestes peces episcopals tardanes.

De la moneda episcopal a la moneda comtal

Des de quan els comtats catalans es consideraren totalment independents? Ja hem fet altres vegades la crítica de la data del 988 com a inici de la independència real dels comtats. La veritat era que els comtes catalans fingien mantenir aquest lligam de cara a protegir-se de les escomeses àrabs, però no hi ha veritables actes de sobirania dels reis francs, sinó únicament confirmacions de privilegis. Quan Almansor va envair els comtats l'any 985, s'havia assegurat abans que ja no hi havia lligams amb els sobirans francs.¹⁰ Això demostra que la data del 988 és errònia i que els comtes catalans mantenien la ficció per raons prou poderoses.

La numismàtica ens dóna amb força seguretat una data prou segura, a partir de la qual ja no es pot parlar de sobirania franca. És l'any 934. En aquesta data el comte Sunyer (911-954) cedeix, amb certes limitacions, la moneda de Girona als bisbes d'aquella diòcesi. En el document, el comte es declarava en plena possessió d'aquella moneda, indicant que fins i tot tenia el dret d'alienar-la. Actuava, doncs, com a veritable sobirà. I si els reis francs havien perdut el control de la moneda que és un dels signes més clars de la sobirania, és evident que el seu poder sobre els comtats catalans eran purament formulari. Encara podríem afegir la cessió pel comte Borrell II l'any 986 de la moneda de Cardona, feta igualment en plena llibertat.¹¹ De fet, l'actuació del bisbe Frodoí, ben abans d'aquestes dates, ja

---

Internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-IX), Barcelona, Generalitat de Catalunya, p. 463-475. No, doncs, a Guifré, com dèiem a la p. 475.

9. BALAGUER, *Història...*, *op.cit.*, p. 51.

10. CRUSAFONT-BALAGUER, «De les encunyacions...», *op.cit.*, p.474.

11. BALAGUER, *Història...*, *op.cit.*, p. 425.

mostra signes prou evidents d'aquest deslligament. La cessió del comte Sunyer, és, però, determinant.

Com és sabut, en el seu testament el comte Guifré II (897-911) havia fet cessió de la moneda de Vic als bisbes respectius. Si ara Sunyer, comte del grup Barcelona-Girona-Vic, es despenia de la moneda de Girona, hem de creure que abans s'havia assegurat la possessió de la moneda de Barcelona, ja que en cas contrari s'hauria quedat sense cap taller on encunyar. Degué ésser, doncs, en temps de Sunyer (911-954) quan es va produir el pas de la moneda de Barcelona del bisbe al comte, tenint-la, però, el comte en feu del bisbe, situació que ens és certificada en diferents ocasions posteriors, com veurem.

Si Teodoric (904-937) havia estat el darrer bisbe barceloní a fer moneda en aquest comtat, Sunyer degué ésser el primer comte que en va batre. Des de quan? De segur abans del 934 i potser des del 929, ran de la mort de Carles el Senzill. Podem prendre com a data aproximada l'any 930. El que sí que podríem suposar és que el canvi es correspongué amb l'inici del segon tipus de la segona troballa. És a dir, els tipus amb creu/creu, que ocupen l'espai intermedi en la troballa segona, podrien ésser els de Sunyer. D'una banda, un canvi de tipus seria ben oportú per assenyalar el canvi del poder emissor; d'altra banda, la tomba de santa Eulàlia, ben avinent per als bisbes, ja no ho era tant per als comtes. La reducció a només peces unitat de 0,5 grams, sense els minúsculs divisors de 0,2, marca també un canvi d'orientació en les emissions.

Per tant, els diners amb creu a anvers i revers deuen correspondre al comte Sunyer (911-954). Amb aquesta atribució ens mantenim en els paràmetres marcats per Sanahuja per al tancament de la troballa, que era el 925, però nosaltres pensem que es pot anar encara una mica més enllà.

Els altres diners comtals del segle X

Entre el comte Sunyer i el comte Ramon Borrell només hi ha un altre comte, Borrell (947-992). D'altra banda, és evident que els diners amb llegenda RAIMS, per RAIMUNDUS, han d'ésser de Ramon Borrell (992-1018). Els diners d'aquest comte tenen els tipus dels tres anells, però un pes molt més elevat. Els tipus dels tres anells i pes feble enllacen per baix tipològicament amb els de Ramon Borrell. Però per metrologia i pel detall de les sèries de lletres O en les llegendes enllacen per dalt amb els del comte Sunyer. Sembla lògic, doncs, que els atribuïm al comte Borrell (947-992). Ens hi ajuda encara un altre factor. A la segona troballa les quantitats de peces per tipus són les següents: 5 del tipus túmul, 8 del tipus creu/creu i 6 del tipus tres anells. Per tant, la ubicació del tancament correspon als inicis de les encunyacions del tipus dels tres anells, perquè si no serien més abundants que els de creu/creu.

Ens convindria, doncs, retardar el tancament de la segona troballa fins a, com a mínim, el 950. És possible? Nosaltres creiem per sí per les raons següents:

1. A la troballa hi ha només un exemplar de les peces de pes alt del temps de Frodoí. Si el tancament hagués estat el 925, només el separaven trenta-cinc anys de la mort d'aquest bisbe i, per tant, no és lògic que no n'hi hagi més. D'altra banda, ja sabem que el canvi metrològic no és raó per a la refosa de les peces de pes més alt, perquè les de pes feble conviuen amb els diners carolingis del mateix pes que els de Frodoí.
2. Sanahuja basa especialment la fixació de la data del tancament en les peces de Briude. Entre les peces d'aquest comtat n'hi ha una de Raül (922-936) i dotze de Guillem, que Sanahuja atribueix a un comte d'aquest nom amb cronologia (920-930). Per tant, l'escassetat de peces de Raül situaria el tancament als inicis de Raül, per la poca presència de peces d'aquest comte. Això és ben cert, però també ho és que hi ha a Briude altres comtes de nom Guillem que arriben almenys fins al segle XIV. Poey d'Avant en parlar d'aquestes monedes les considera un tipus immobilitzat que es degué emetre al llarg dels regnats de molts dels comtes de nom Guillem, criteri que segueix també Caron.¹² Per tant, també es podria creure que la baixa presència de les peces de Raül es deu al fet que les de Guillem són de comtes d'aquest nom posteriors a Raül i per això són més abundants. No podem anar gaire més enllà del 936 perquè el conjunt de les altres peces carolíngies tanca, com a molt tard, entre el 924 i el 929, però tampoc no seria cap disbarat allargar la cronologia fins al 950. De fet, no sabem si a partir d'un determinat moment aquest numerari carolingi que entrava als comtats catalans va deixar-hi de fluir per alguna raó i això explicaria que es tractés d'un circulat residual anterior, més que no pas d'un de coetani. El fet que des del 981 circuli als comtats catalans argent de procedència andalusina potser ens diu que s'havia anat a cercar una nova font substitutiva d'aquest metall.¹³
3. És molt estrany que el 925 ja hi hagi el tipus dels tres anells i que el trobem encara en temps de Ramon Borrell (992-1028). En canvi, aquest fet és més avinent si els tipus dels tres anells comencen amb Borrell el 948 i es poden allargar, com a tipus propi d'aquest comte, fins al final del seu regnat el 992.

Els raonaments anteriors tenen l'inconvenient d'haver de suposar un estroncament de l'entrada de moneda carolíngia a Catalunya vers el 930, fet del qual no tenim una constància clara, però en canvi té l'avantatge de donar una explicació

12. F. POEY D'AVANT, *Monnaies féodales de France*, París, 1860; CARON, *Monnaies féodales françaises*, París, 1882.

13. BALAGUER, *Història...*, *op.cit.*, p. 42, nota 1.

raonable de les atribucions i seqüències dels tipus i de la manca de peces del temps de Frodoí a la segona troballa. D'altra banda, és segur que ens manquen dades d'aquesta troballa i això obliga a donar tant de crèdit al context com a les conclusions que es poden derivar d'una anàlisi de les dades d'aquesta. Per tant, tot i que som lluny de la claredat total, pensem que el tancament l'any 950 no és pas menys fonamentat que el del 925.

El diner pesant de Ramon Borrell

Ens resta per encaixar el tipus de pes alt de Ramon Borrell i donar-ne una explicació. D'una banda, podem afirmar que aquest comte considerava com a propi el tipus dels tres anells. Per tant, no va innovar, pel que fa a la tipologia, respecte al seu antecessor. Això permet de creure possible que, als seus inicis, Ramon Borrell hagués emès també diners de pes feble amb aquesta tipologia. Si això fos cert, ens donaria l'explicació d'una equivalència de l'any 1000, segons la qual els diners comtals havien d'ésser de pes feble, cosa que semblava no encaixar amb l'existència dels diners, prou pesants, de Ramon Borrell amb les llegendes RAIMS/BARCAN. Nosaltres havíem suposat que els diners de pes alt eren molt del principi del regnat i que enllaçaven encara amb la metrologia dels diners frodoïnians i els que llavors encara desconeixíem i que s'haurien batut al llarg del segle X. Un cop hem vist que al segle X es varen fer peces de pes feble, res no impedeix de creure que l'equivalència de l'any 1000 ens diu, simplement, que aquesta situació encara es mantenia: el diner de Barcelona pesaria uns 0,374 grams, una mica menys que els del segle X i una mica més que els d'Òrrius de Berenguer Ramon I.¹⁴

Ramon Borrell hauria batut, doncs, diners febles i anònims, com els del seu antecessor, en els primers anys del regnat i fins més enllà de l'any 1000. Més endavant, s'hauria decidit a fer diners nominatius i d'un pes homologable amb el dels antics diners carolingis, uns diners que de forma residual havien circulat per Catalunya fins feia poc temps, com ens ho demostra la segona troballa. La raó d'aquest augment de pes seria, doncs, el pas d'un diner de circumstàncies i anònim a una moneda ja nominativa, i, per tant, el comte es podia sentir obligat a donar-li les característiques dels diners propis dels sobirans anteriors.

Com altres vegades, la reforma degué fracassar i el seu successor Berenguer Ramon I va tornar als pesos febles en les monedes nominatives, amb BERENGUER COME o bé amb RBG CO que varen aparèixer a la troballa d'Òrrius. De fet, si dins d'un poderós imperi carolingi la reforma de Carlemany de 793-794 que pretenia passar del diner d'1,3 grams a un d'1,7 grams també va fracassar i aviat es

14. Ídem, p. 82.

va tornar al pes inicial, menys ens ha d'estranyar que en els petits i empobrits comtats catalans dels inicis del segle XI la innovació de Ramon Borrell resultés inviable. No serà fins al temps de Ramon Berenguer I (1035-1076) que els comtats catalans, i especialment el de Barcelona, començaran a entrar en una via de prosperitat, dins la qual la reforma en qüestió potser hauria tingut més èxit. Llavors, però, ja a tot Europa es batien els diners de billó de contingut d'argent molt més baix que els diners carolingis. D'altra banda, ja sabem que la tendència de les monedes de valor intrínsec és gairebé sempre a la baixa i que els casos de Carlemany i de Ramon Borrell són ben excepcionals.

En haver retardat ara l'aparició dels diners de pes alt de Ramon Borrell, torna a poder-se plantejar el debatut tema dels anomenats diners grossos.¹⁵ Nosaltres sempre havíem defensat la idea que el terme «gros» volia dir de plata, tal com ho veiem en cronologies posteriors. Diner gros, o de plata, s'oposaria, doncs, a diner de billó o de baixa llei. Ara, però, veiem que els diners grossos apareixen mencionats a la documentació justament des del 1005. Després de més d'un segle amb diners de pes 0,5 grams o menys, l'aparició sobtada d'un diner amb un pes que supera el gram bé podria haver fet sorgir el terme «diner gros», malgrat que més tard el terme «gros» tingui un altre sentit. Gros hauria de tenir ara, doncs, el sentit de pesant, en oposició als diners anteriors, de pes feble.

És ara el moment de donar a conèixer un curiós diner barceloní que, tot i tenir l'aparença dels diners de pes alt de Ramon Borrell, presenta un seguit de característiques singulars. El descrivim a continuació:

Diner de billó.

a/ (2 anellets) BARCIII(A com una M amb travesser a dalt) Tres anells
r/ + RAIMS (A oberta, M de traços separats, S ajaguda) Creu interior
Pes: 0,65 g Ø = 18 mm Inèdita Làmina núm. 6

Com veiem, malgrat els defectes de gravat, té tots els elements del diner nominatiu i de pes alt de Ramon Borrell, però pesa poc més de la meitat. La seva factura és molt diferent de la del diner del Gabinet Numismàtic de Catalunya (Balaguer 1), però ja no tan diferent del segon exemplar, el de l'Acadèmia de Bones Lletres (Balaguer 2). Com a òbol sembla massa pesant, perquè els diners donen 1,17 i 1,02 grams respectivament. Pel que fa als anellets dins la llegenda del revers, semblen suggerir les sèries de tres anells d'alguns dels diners de pes feble del segle X. En aquest sentit, semblaria un enllaç entre els diners il·legibles i els grans de Ramon Borrell. Però, d'altra banda, tenim l'inconvenient de la menció de l'any mil, que obliga que aquesta peça sigui posterior. Sembla estrany que en-

15. M. CRUSAFONT, *Numismática de la Corona Catalanoaragonesa medieval (785-1516)*, Madrid, Vico, 1982, p. 47; BALAGUER, *Història...*, op.cit., p. 49.

tre el 1000 i el 1005 es fes una primera emissió de pes 0,65 i després una altra d'1,2 grams. Certament que la peça podria ésser simplement un fals d'època, més que no pas una falsificació moderna, tant pel seu aspecte com perquè sabem positivament que fou trobada casualment a l'Anoia. Nosaltres ens hem inclinat, finalment, per una altra possibilitat: que sigui un primer pas de rebaix en el pes del diner després de l'assaig dels de pes alt. Com un graó entre els diners d'1,2 grams de Ramon Borrell i els de 0,35 de Berenguer Ramon I, certament emès, però, en temps de Ramon Borrell, tal com ho mostra la llegenda del revers.

Seqüència de les emissions

Resumint, la seqüència de les emissions monetàries al comtat de Barcelona posteriors a Lluís el Pietós seria la següent:

Segle IX

Sèrie carolíngia:

1. El comte o bé Frodoí. Òbol amb BARCI/NONA al camp (840/862-864).

Sèrie episcopal:

2. Frodoí. Diners i òbols amb túmul o monograma a nom de Carles, pes alt i bona factura (877-878). Làmina núm. 1.
3. Frodoí. Diners semblants als anteriors a nom de Lluís, pes alt i mala factura (878-879).
4. Frodoí. Diners i potser òbols semblants als anteriors, a nom de Carles i mala factura (879-890).

Segle X

5. Teodoric. Diners i òbols febles amb túmul o monograma, il·legibles (904-c. 930). Làmina núm. 2.

Sèrie comtal:

6. Sunyer. Diners de pes feble amb creu/creu. Il·legibles (c. 930-947). Làmina núm. 3.
7. Borrell. Diners de pes feble amb tres anells/creu. Il·legibles (937-992). Làmina núm. 4.
8. Ramon Borrell. Possibles diners com els anteriors, immobilitzats (992-1005).

BARCELONA (1)

S. IX

1

Frodoí
(bisbe)

2
Teodoric
(bisbe)

3
Sunyer
(comte)

4
Borrell
(comte)

Segle XI

9. Ramon Borrell. Diners de pes alt i nominatiu (1005-c. 1018). Làmina núm. 5.
10. Ramon Borrell. Diners de pes intermedi i nominatiu (c. 1918). Làmina núm. 6.
11. Berenguer Ramon I. Diners de la Rosa (Òrrius 1) de pes feble (1018-c.1020).
12. Berenguer Ramon I. Diners del bust (Òrrius 2) de pes feble (c. 1020-1035).
Làmina núm. 7.
13. Ramon Berenguer I. Diners de la creu calada de pes mitjà (1035-1056). Làmina núm.8.
14. Ramon Berenguer I. Diners amb R-B, de billó (50 % de plata) (1056-1076).
Làmina núm. 9.

L'observació d'aquesta evolució tipològica suggereix que els comtes varen ésser molt decidits a prendre les regnes dels seus territoris i independitzar-se dels reis carolingis. La successió hereditària a partir de Guifré i l'ús de moneda pròpia entre Frodoí i Sunyer ho fan ben evident. En canvi, tot fa pensar que foren molt més cautelosos a l'hora d'exterioritzar aquests drets. Ja hem assenyalat que l'empara teòrica dels sobirans carolingis els era útil de cara al poderós veí andalusí. Però hi poden haver altres raons que desconeixem. El fet és que si observem la sèrie de les monedes barcelonines hi veurem aparèixer amb molt de retard aquests elements de sobirania de fet. Amb Frodoí encara es bat a nom dels reis francs, per bé que tot sembla indicar que la moneda havia estat usurpada. Tot al llarg del segle X es batria per compte dels bisbes i després dels comtes, però d'una manera cautelosament anònima, amb peces de llegendes intel·ligibles. Els tipus semblen encara d'arrel carolíngia o dels seus derivats, com el dels tres anells, tan proper a les peces a nom dels reis de nom Eudes o bé Odó. Fins a Ramon Borrell, i entrant ja al segle XI (vers el 1005), no trobaríem un tipus nominatiu que, amb els tres anells, mantindria, però, tota l'aparença de les sèries carolíngies i s'hi apropiaria molt, metrològicament. Descartat l'assaig «legitimista» d'una moneda massa pesant, es cauria novament als diners de pes feble amb el segon tipus de Ramon Borrell i els de Berenguer Ramon I. Aquest darrer mantindria el tipus nominatiu, però amb una figura a l'anvers que pot ésser tant comtal com episcopal. Ens referim a la figura de perfil amb una creu a la mà que en el tipus similar de Ramon Berenguer I sembla portar una espècie de mitra. Si aquesta figura volgués representar el bisbe, significaria que, molt tardanament, un segle més tard, de fet, es faria aflorar, finalment, un poder possessor de la moneda diferent del rei carolíngi, pel que fa a les estampes: la del bisbe. I no seria fins al diner de Ramon Berenguer I amb R-B quan arribaríem a una moneda nominativa i, a més, amb l'estampa del comte, segons ens mostra clarament la ubicació de les lletres R-B als costats del seu bust. Tot i així, la moneda de Barcelona encara la seguirien tenint els comtes de Barcelona en feu dels bisbes, almenys al llarg de dos segles. Quan ja l'amenaça sarraïna

BARCELONA (2)
S.XI

5

Ramon Borrell (1)

6

Ramon Borrell (2)

7

Berenguer Ramon I

8

Ramon Berenguer I (1)

9

Ramon Berenguer I (2)

havia desaparegut, sorprenen totes aquestes mostres de timidesa o de legalisme extrem.

El perquè d'aquesta forma d'actuar és molt difícil d'escatir, però la pregunta de per què els comtes no varen ésser més decidits a mostrar la seva sobirania de fet en l'aspecte monetari es podria aparellar amb una altra tant o més sorprenent: per què els comtes barcelonins no es varen proclamar mai reis com ho havien fet tots els altres cabdills peninsulars?

DUES NOVETATS IMPORTANTS AL COMTAT D'URGELL

La contínua aparició de nous tipus en el complex comtat d'Urgell obliga a reconsiderar sovint les hipòtesis planejades. Agreuja aquestes dificultats el fet que les novetats es produeixen sobretot en la part alta de la sèrie, quan tots els comtes porten per nom Ermengol. Avui ja no podem limitar-nos a ordenar cronològicament la sèrie i donar un tipus a cada comte. És evident que la població de peces que actualment coneixem ens obliga a nous plantejaments. D'altra banda, ja veurem que algunes hipòtesis que semblaven ben establertes demanen alguna modificació.

Nou exemplar d'Ermengol IV, variant de llegenda

El diner de bust d'Ermengol IV, una de les peces més vistents de la numària urgellenca, es pot dir que ha estat sempre una moneda mítica. Exemplar únic, se n'havia perdut el rastre, de manera que només disposàvem del dibuix que n'havia publicat Botet i Sisó.¹⁶ Més endavant vàrem localitzar la peça a Madrid, a l'Institut de Valencia de Don Juan, on havien anat a raure les millors peces comtals trobades a Catalunya a la segona meitat del segle XIX.

La notícia que podem aportar ara és que l'esmentat diner ha deixat d'ésser peça única. Sembla que n'han aparegut dos exemplars més. Nosaltres només hem pogut estudiar, de moment, el següent:

Diner de billó.

a/ :ERMEG(A)V COES(M i E nexades)   Testa mirant a l'esquerra

r/ +: VR(G)LLO Crismó

Pes: (0,9) g, incompleta   Diàmetre: 19 mm   Varietat inèdita, semblant a Bal-117

La peça presenta un seguit de diferències respecte al primer exemplar conegut.

16. J. BOTET I SISÓ, *Les monedes...*, op.cit., vol. III, p. 545.

URGELL

10
Emengol IV

× 3

11
Ermengol VII

× 2

ROSSELLÓ

12
Gerard II

× 2

13
Gerard II

× 2

La llegenda de l'anvers acaba en COES en lloc de COMES i la testa és més arrodonida. Pel que fa al revers, veiem que la llegenda no comença pas a les set, sinó aproximadament a les nou. D'altra banda, es veu ben clar que no diu pas VRGI.LO, sinó VRGLLO, per bé que no es pot descartar que sigui VRGILLO, atès que la manca de material afecta aquest sector de la llegenda. De tota manera, en vista d'aquest segon exemplar potser cal canviar la lectura del primer, que semblava dir VRGI.LO i que potser s'hauria de llegir VRGLLO. Efectivament, allò que havíem interpretat com un punt situat a tocar de la part baixa de la I, bé podria ésser el traç que converteix la pretesa I en una L.

Diner urgellenc inèdit amb creu/creu

Si fins fa pocs anys la sèrie monetària urgellesa s'havia pogut establir sobre la base d'un tipus per comte, amb l'excepció del darrer comte Pere que en tenia dos, les noves afloracions han trencat aquesta fórmula. Val a dir que res no impediria, en principi, que un mateix comte hagués pogut fer més d'una emissió amb tipologies diferents, com és el cas de l'esmentat comte Pere. De tota manera, sembla que hi ha dues menes de comportaments: l'emissió reiterada de tipus iguals al llarg de tot el temps de regiment d'un comte i el canvi de tipus sistemàtic a cada emissió.

En el cas d'Urgell, aquest segon tipus de comportament no havia estat albirat fins fa ben poc. El canvi de tipologia per al comte Pere (1347-1408) responia a un fet ben concret: les peces d'una de les emissions havien estat batudes a la seca de Barcelona. En canvi, sí que sembla un costum ben establert en les sèries episcopals de Girona. Les darreres descobertes ens han fet adonar que també a Urgell hi va haver en algun moment aquest model de canvi de tipus a cada emissió.

La seriació monetària des d'Ermengol VIII (1184-1208) fins a Pere (1347-1408) té una coherència molt gran i es fa difícil imaginar que algun dels tipus recentment descoberts, tots a nom d'Ermengol, puguin ésser d'aquesta etapa. De fet, després d'Ermengol VIII només tenim dos altres comtes amb aquest nom. El primer, Ermengol IX, sobrevisqué només uns dies al seu predecessor, Ponç de Cabrera. No sembla pas, doncs, que hagués tingut temps d'encunyar. Pel que fa a Ermengol X, el seu numerari, en línia amb els dels seus antecessor i successor, sembla ben establert, per tant és poc creïble que hagués fet moneda amb una altra tipologia. D'altra banda, ni paleografia ni llegendes permeten portar aquestes peces a unes cronologies tan tardanes.

Per a aquesta etapa tardana, potser algun dia podrem descobrir les desconegudes peces dels comtes Àlvar de Cabrera (1243-1267) o les dels darrers comtes de nom Jaume (1328-1347 i 1408-1413), però no cal pensar a encaixar-hi altres monedes a nom d'Ermengol.

Els nous tipus que han anat apareixent, tots a nom d'Ermengol, han d'ésser, doncs, anteriors a Ermengol VIII (1184-1208) i posteriors als primers amonedaments, ara situats en Ermengol III (1038-1065). Disposarem de nou tipus per a distribuir entre cinc comtes i, per tant, és evident que algun o alguns d'ells va fer canvis de tipologia.

Ermengol VIII sembla poc candidat a noves atribucions, en vista de l'abundància d'exemplars de la seva emissió amb AGRIMONT URGL i la gran varietat d'estampes dins d'aquest mateix tipus: canvis en les lectures, en la forma del bàcul sobre la U, en el quarterejat del revers, etc. Restarien, doncs, vuit tipus que correspondrien a quatre comtes de nom Ermengol.

Una segona observació ens permet acotar l'espai cronològic: hi ha un conjunt de peces que tenen uns trets comuns molt marcats, cosa que les fa candidates a ésser el resultat d'un seguit d'emissions de tipologies diferents, però fetes en un temps relativament curt. Aquests trets són les S ajagudes, les E gòtiques, uns tipus de llegendes molt semblants i, sobretot, unes lletres T amb les ales del travessar caigudes. Donem una importància especial a aquest darrer tret, perquè es tracta d'una singularitat específica d'aquest grup de peces, més que no pas un element evolutiu de caràcter general com ho poden ésser, per exemple, les lletres E gòtiques o llatines.

Una altra característica important de tot aquest grup és l'absència de la menció del comtat d'Urgell i la focalització geogràfica més centrada a la seca, Agramunt. Podem observar que hi ha un grup inicial de peces d'atribució bastant segura en les quals predomina la menció a Urgell en les formes URGILO, URGELLO, mentre que en tot el grup tardà trobem sempre les mencions COMES VRGELLI, amb diferents variants. Enmig d'aquestes dues sèries hi ha el grup de peces que mencionen Agramunt en les formes AGREMONTIS, AGREMOTE o AGREMONTIS i el tipus d'Ermengol VIII amb el seu AGREMONT URGI sembla que marca el pas de l'una a l'altra designació geogràfica. L'única excepció seria el mancús atribuït a Ermengol V, però aquests costums tampoc no han d'ésser vistos amb total rigidesa, tot i que ens ajudin a situar els tipus en l'una o l'altra cronologia, perquè sempre han d'anar acompanyats d'altres arguments. En aquest sentit, l'ús exclusiu de la menció a la seca és un argument més per a situar aquest grup abans d'Ermengol VIII i a poder-lo considerar coherent.

Si el tipus d'Ermengol VIII sembla ben atribuït, també podem acotar les atribucions per la part alta. El tipus del bust, de què hem parlat a l'apartat anterior, encaixa bé amb Ermengol IV pels paral·lelismes establerts amb Aragó, d'una banda, i amb les peces castellanes amb crismó. Pel que fa al tipus del genet, sembla convenir a Ermengol V (1092-1102), per la seva associació en la troballa amb el diner de Sanç Ramir (1063-1094). El diner següent, atribuït a Pedro Ansúrez com a regent, troba la seva justificació amb la menció URGELLO D(OMIN)US. Totes tres peces porten exclusivament la menció d'Urgell. Per tant, la resta de les peces,

convenen especialment a Ermengol VI (després de la regència de Pedro Ansúrez) i a Ermengol VII. És un espai bastant llarg, del 1108 al 1184 i no hi ha, per tant, dificultat excessiva per a encabir-hi una sèrie d'emissions que mostren unes voluntats de canvi tipològic i que per l'escassetat d'exemplars semblen haver estat de poc volum. Aquesta darrera característica és més explicable si es canviava de tipus a cada emissió: això fa augmentar la raresa de cada un dels tipus.

Ens resten amb tot això cinc tipus a encaixar en l'espai d'aquests dos comtes, tots amb la menció d'Agramunt i quatre amb les característiques T amb els braços del travesser caiguts.

Pel que fa a Ermengol VII, Anna M. Balaguer va establir, de forma convincent, que vers el 1118 es devia produir algun acord entre els comtes i els bisbes d'Urgell per a cessar en les emissions episcopals i compartir, d'alguna manera, els guanys de la moneda comtal.¹⁷ La intervenció dels bisbes en la moneda comtal seria la causa, abans mai aclarida, de l'aparició del bàcul en les monedes urgelleses. Sobre aquesta base va establir que el tipus amb creu alçada, Bal-120, que d'alguna manera segueix la tipologia de Pedro Ansúrez (T i creu són equivalents com a símbols), correspondria a la primera emissió d'Ermengol VII com a comte efectiu, després de la regència, i la del bàcul entre anells, Bal-121, seria la que marcaria l'acord amb el bisbe i seria posterior al 1118. El tipus de la T caiguda, Bal-122, seria d'Ermengol VII. Més endavant nosaltres vàrem afegir a aquest darrer comte les altres dues peces amb les T igualment caigudes.

En aquest plantejament apareix una altra petita excepció en la peça del bàcul entre anells, Bal-121, que conté, a més de la menció d'Agramunt, la d'Urgell en la forma VRGEL COMTE i, en canvi, hi manca el nom del comte. Tot i que no és important, pel que hem dit abans, més endavant trobarem una solució a aquest fet.

Amb el plantejament de Balaguer tindriem per a Ermengol VI tres tipus monetaris que respondrien a tres situacions polítiques: el tipus de Pedro Ansúrez indicaria el temps de la regència, el de la creu alçada els inicis del seu regiment i el del bàcul, el conveni del 1118.

El nou tipus que hem anunciat ens posa algunes dificultats a aquesta ordenació, com veurem. És el següent:

Diner de billó.

a/ ERMGO COMS Creu interior equilatral de braços curts i eixamplats

r/ AGEMONTIS Creu interior semblant, però de braços llargs

Pes: 0,77 g Ø: 16,5 mm Inèdita

També aquesta peça porta exclusivament la menció d'Agramunt, la E gòtica i la T amb els braços del travesser caiguts. S'hauria d'atribuir, per tant, a Ermengol

17. BALAGUER, *Història...*, op.cit, p. 239-240.

VII, que tindria ara quatre tipus diferents. La dificultat que això suposa és que es tracta d'un tipus sense bàcul, tot i ésser posterior a l'acord del 1118. S'ha d'admetre, doncs, que tot i que l'aparició del bàcul pot estar efectivament relacionada amb la intervenció episcopal, el desig de distingir les emissions i variar-ne els tipus va portar en algun moment a alterar aquesta tipologia i substituir el bàcul per un altre element igualment religiós: la creu.

Els quatre tipus atribuïts ara a Ermengol VII tenen una gran coherència:

<i>Referència</i>	<i>Anvers</i>	<i>Revers</i>	<i>Pes</i>
Bal-122	ERMGO COMS	AGEMONTIS	0,58 g
Crus. AN-1	E-R/M-E/G-O	AGEMONTIS	0,67 g
Crus. AN-2	ERM-EGO	AGEMONTIS	0,67 g
Nova	ERMGO COMS	AGEMONTIS	0,77 g

Hi hauria, doncs, quatre tipus monetaris d'Ermengol VII, que potser correspondrien a tres emissions perquè els tipus segon i tercer, amb bàcul ocupant tot el camp de l'anvers, són molt semblants.

Més difícil és situar cronològicament la peça nova dins del temps d'aquest comte. El tipus Bal-122 té, al costat del bàcul, una creueta molt semblant a la que trobem en el camp de l'anvers del tipus nou. Convindria, doncs, no allunyar aquests dos tipus. Ja vàrem assenyalar també certes similituds entre un dels tipus del mig i els d'Ermengol VIII. Per tant, ens inclinem a situar el nou i el Bal-122 al principi de la sèrie. Quin seria, però, el primer? Com que els tipus del mig enllacen bé amb el Bal-122, potser és millor posar el de la creu en primer lloc. Val a dir que el nou tipus és el que té els braços de la T menys caiguts, la qual cosa el fa també candidat a situar-lo en un dels extrems.

Un cop hem incorporat ja un tipus *post* 1118 sense bàcul, potser ens podem replantejar l'ordenació dels tipus atribuïts a Ermengol VI. La dificultat de l'ordenació, tal com ens queda, és de tipus metrològic i paleogràfic, a més de l'inconvenient ja assenyalat de la menció d'Urgell després d'una peça amb la forma Agramunt. Podem observar que la peça amb bàcul Bal-121, amb la seva menció d'Urgell i lletres E llatines, enllaça millor amb el grup més arcaic, mentre que la Bal-120, amb creu alçada, lletra E gòtica i menció exclusiva d'Agramunt, s'apropa més al grup d'Ermengol VII. D'altra banda, això tindria l'avantatge de disposar les dues peces amb creu, la Bal-120 i la nova, l'una a continuació de l'altra. Hi ha, finalment, un argument de tipus metrològic. Després d'uns diners inicials amb pesos que sovint superen el gram (1,1/1,04/0,87/0,99/0,93) amb Ermengol IV, Ermengol V i Pedro Ansúrez, sobtava l'aparició amb Ermengol VI dels tipus Bal-120, de creu alçada, amb només 0,65 grams i Bal-120, de bàcul, un òbol (el diàmetre és més petit) amb 0,43 grams, de manera que Balaguer dubta si la primera peça és un diner o bé un òbol. Si invertim l'ordre, tot queda aclarit: efectivament,

la Bal-121, amb 0,43 grams, encaixa bé com a òbol del grup pesant del principi amb pes per al diner al voltant del gram. En canvi, la peça Balaguer 120, situada després, enllaça amb el grup d'Ermengol VII constituït per diners de pes feble, tots al voltant dels 0,65 grams. La peça del bàcul, amb la seva doble menció d'Urgell i Agramunt, d'altra banda, fa d'enllaç entre el grup primer amb menció d'Urgell i les peces d'Ermengol VII amb menció d'Agramunt.

Aquest nou plantejament no té per què variar, almenys de moment, la hipòtesi de l'aparició del bàcul amb Ermengol VI arran de l'acord amb els bisbes d'Urgell, vers el 1118, tal com plantejava Anna M. Balaguer. Senzillament, el tipus Bal-121 podria seguir marcant aquesta entrada episcopal, però després hi hauria altres emissions, una segurament del mateix comte, que excepcionalment canviarien aquest bàcul per una creu. El tipus del bàcul seria, doncs, la primera emissió d'Ermengol VI, ja regint ell mateix el comtat i posterior al 1118. Ens resta l'espai 1118-1154 per a encaixar-hi la segona emissió amb creu alçada Bal-120. Això voldria dir que també aquest comte va variar la tipologia al marge dels canvis polítics, igual que el seu successor. Cert que també es podria passar el tipus de la creu alçada a Ermengol VII, però nosaltres preferim mantenir-la en Ermengol VI per la gran coherència del grup de les quatre peces atribuïdes a Ermengol VII, totes amb formes de llegenda semblants i totes amb la T de braços caiguts.

Amb aquestes noves hipòtesis, l'ordenació de les peces fins a Ermengol VIII quedaria de la manera següent:

Ermengol III	Petits diners d'argent, amb bust i llegendes estrafetes. Bal-115 i 116
Ermengol IV	Diner amb bust i crismó, Bal-117
Ermengol V	Diner amb genet i creu, Bal-118
Ermengol VI	1 Minoritat(1102-1108). Diner de Pedro Ansúrez, Bal-119 2 Acord amb els bisbes (d. 1118). Òbol amb bàcul, Bal-121 3 Segona emissió amb creu alçada. Diner, Bal-120
Ermengol VII	1 Primera emissió, diner amb creu/creu, descrit aquí 2 Segona emissió, diner amb el bàcul entre T i creu, Bal-122 3 Tercera emissió, diners amb el bàcul en el camp, Crus-AN-1 i AN-2
Ermengol VIII	Diners i òbols amb bàcul sobre U, Bal-123 i 124

Només ens resta comentar que amb Ermengol VIII els diners urgellesos semblen retornar a uns pesos més alts. No arriben al gram, com en les primeres emissions, però són superiors als 0,65 dels darrers temps d'Ermengol VI i de tot el període de regiment d'Ermengol VII. Ara es mouen al voltant dels 0,8 grams, pes que es manté gairebé invariànt en els regnats posteriors. De tota manera, això no ens diu gran cosa dels valors intrínsecs d'aquestes monedes perquè n'ignorem el

contingut d'argent. Per tant, no es pot assegurar que la minva de pes de l'espai final d'Ermengol VI i de tot el temps d'Ermengol VII signifiqui una caiguda de valor ni que la recuperació d'Ermengol VIII marqui una millora. Per l'aspecte del metall de les peces ens inclinàrem a creure que els diners de baix pes de l'etapa Ermengol VI-VII marquen una pèrdua de metall, mantenint la llei, i que la recuperació d'Ermengol VIII millora el pes, però no pas la llei i, per tant, manté el valor. Més endavant, certament, el pes es manté igual, però la llei sembla baixar. Amb Ponç de Cabrera sabem que és quaternal,¹⁸ és a dir, amb un 33 d'argent. Les peces anteriors a Ermengol VIII semblen de llei més alta.

Com veiem, només petits indicis permeten anar afinant les atribucions, mai amb la seguretat que voldríem. De tota manera cal convenir que en els darrers anys la numismàtica del comtat d'Urgell ha fet un pas de gegant.

DUES NOVETATS AL COMTAT DEL ROSSELLÓ

L'abans curta sèrie monetària del Rosselló s'ha anat eixamplant als darrers temps gràcies a un seguit de noves descobertes, les principals de les quals han estat les incorporacions de l'òbol de Gerard I¹⁹ i del diner de Gelabert II²⁰ Avui afegirem dues varietats del temps de Gerard I. Ambdues peces han estat trobades al Rosselló, però n'ignorem el lloc exacte.

Varietat inèdita del diner de Gerard I

Hem tingut ocasió d'estudiar un diner de Gerard I del Rosselló que, com ha anat succeint fins ara, presenta varietats a les llegendes. No deixa d'ésser curiós que dels ara sis exemplars coneguts no n'hagi aparegut cap d'igual. Efectivament, amb tants d'encunys diferents semblaria que hauríem de tenir-ne més exemplars. Vegem la descripció de la peça:

Diner de billó

a/ +R(O)SILION(VS)

PETV amb creueta dalt i baix

r/ +GVINARD CO (retrògrad) Creu interior amb alfa i omega als espais primer i quart

Pes: (0,71) g (incompleta) Ø = 18 mm Varietat inèdita semblant a Bal-95-2

18. M. CRUSAFONT, «Dos diners inèdits del comtat d'Urgell», *Acta Numismàtica*, núm. 35 (2005), p. 51-56.

19. J. BENEZET, C. DONÈS, J. P. LENTILLON, «L'òbole inèdite de Girard Ier, comte du Roussillon (1102-1115)», *Acta Numismàtica*, núm. 32 (2002), p. 71-74.

20. M. CRUSAFONT, F. DOMINGO SELLART, «Diner inèdit de Gelabert II del Rosselló», *Acta Numismàtica*, núm. 37 (2007), p. 79-82.

Aquesta peça té com a particularitat més rellevant la llegenda retrògrada del revers. Fins ara només coneixíem la varietat Bal-95-3 en la qual la llegenda retrògrada era a l'anvers. D'altra banda, les lletres alfa i omega són disposades ajagudes, igual que en la varietat Bal-95.5. Pel que fa al camp de l'anvers, la forma d'expressar Peralada amb les lletres PETV només l'havíem vist en la varietat Bal-95-2. Certament la darrera lletra no és pas una V, que no tindria sentit, sinó una A al revés per a donar la lectura PET(R)A(LATA). L'exemplar és incomplet i de mala lectura per desgast especialment visible a l'anvers.

Segon exemplar, variant inèdita de l'òbol de Gerard I

Fa ben poc de la descoberta d'aquest tipus i ja podem donar compte d'un segon exemplar que presenta algunes diferències respecte al fins ara únic conegut. Vegem-ne la descripció:

Òbol de billó.

a/ +ROSILIONIS(retrògrad) PTV amb creueta dalt i baix

r/ +GVINARD CO Creu interior amb alfa i omega als espais segon i tercer

Pes: 0,40 g Ø = 13 mm Varietat inèdita del Benezet.AN-32

El nou exemplar, en conservació força millor que el primer descobert, té també una sèrie de diferències. D'una banda, la llegenda retrògrada de l'anvers, que en aquest exemplar es pot llegir íntegrament, a diferència del publicat fins ara que, a més de no ésser retrògrada sinó regular, només permetia apreciar +RO(SI)LI(ON...). En el camp, les lletres PTV, mentre que en l'altre exemplar semblaven ésser en disposició retrògrada, donant un singular VTP. Novament cal advertir que la V final no és més que una A capgirada per fer la lectura de Peralada, ara en la forma P(E)T(R)A(LATA). Pel que fa al revers, hi trobem la llegenda GVINARD CO com als diners, mentre que l'altre òbol acabava en C. Finalment, les lletres alfa i omega són en disposició horitzontal. De fet, aquestes lletres pen-gen sempre del travessar del mig, però en alguns casos ho fan del travessar horitzontal respecte a la creueta de la llegenda i llavors queden dretes, mentre que en altres casos pen-gen del travessar vertical i llavors queden horitzontals.

Moneda de Sant Pere de Rodes?

La moneda comtal emporitana més antiga fins avui coneguda és una petita peça amb aspecte d'argent que porta a l'anvers un bust de dibuix molt maldestre que mira a l'esquerra. Darrere el cap hi ha un signe cargolat que ha estat interpretat com un bàcul o bé com una G. En aquesta cara, no hi ha altres signes ni llegendes.

da i al revers hi ha una creu interior voltada de la llegenda +IMPVRIAS. La petita de la peça (12,5 mm) i el seu pes feble (0,23 g) han fet que sempre fos considerada com un òbol.

La G o bàcul que porta la peça a l'anvers és l'únic element que la moneda ens dona per a assajar una atribució a un comte concret. Celestí Pujol va interpretar el signe com una G i atribuï la peça al comte Gausfred d'Empúries-Rosselló (931-991). Botet no subscriu la idea de la G i proposà d'atribuir la peça al comte Hug I d'Empúries (991-1041). Mateu i Llopis identificà el signe com un bàcul i plantejà la inversemblant teoria que la peça hagués estat feta per un bisbe de Girona. És una hipòtesi que desdium de pla la mateixa peça amb la lectura IMPVRIAS del revers. En l'entretant la peça, que a principis del segle XX era a la col·lecció Siscar, havia desaparegut i hom s'havia de refiar del vell dibuix de Botet i Sisó. Balaguer retrobà la peça a l'Institut de Valencia de Don Juan de Madrid i la pogué, per tant, examinar amb més detenció, cosa que l'inclinà a considerar que el signe cargolat era un bàcul i que el bust de l'anvers mirava a l'esquerra i no pas a la dreta com l'havia dibuixat Botet. Analitzant el context de la seva troballa, on s'acompanyava amb diners episcopals i comtals de Girona, arribà a la conclusió que havia de correspondre al comte Ponç I d'Empúries (1040-1078). També feu notar que la menció més antiga de la moneda d'Empúries és del 1078, és a dir, el darrer any de Ponç I i el primer del comte següent, Hug II (1078-1116). Per tant, era més fàcil, també, que la moneda hagués estat feta ja en temps de Ponç I. Amb tot, quedava pendent la significació del bàcul.²¹

Per la nostra part, pensem que un altre argument contrari a la primitiva atribució a Gausfred (931-991) és el fet que a la peça només hi consti el comtat d'Empúries, atès que aquest comte ho era també del Rosselló. En morir, els comtats es repartiren entre els seus fills. Gelabert I obtingué el comtat del Rosselló (965-1013), i Hug I el d'Empúries (991-1041). Gelabert I fou el primer comte rossellonenc que emeté moneda, segons sembla indicar una primera menció de moneda rossella del seu temps.²² Per tant, potser seria coherent que llavors o poc més tard s'hagués iniciat igualment la moneda del comtat d'Empúries. Això no deixa d'ésser, també, un argument en contra de l'atribució que Pujol havia fet a Gausfred d'Empúries-Rosselló.

En resum, la peça semblava ben atribuïda a Ponç I d'Empúries i l'únic que mancava era trobar una explicació per la presència d'un bàcul a la cara de l'anvers d'una moneda comtal d'Empúries.

Monsalvatge va transcriure parcialment una menció monetària procedent d'un document de compra-venda del 1094 referent a Torroella de Montgrí, on es parla-

21. Vegeu tots els antecedents i la discussió de l'atribució a Anna M. BALAGUER, *Història de la moneda...op. cit.* p. 208-209. Les referències a monedes comtals remeten al catàleg d'aquest llibre.

22. BOTET, *Les monedes...op.cit.*, vol.I, p.126-127.

va de «solidos VII de moneda de Ugo comes.»²³ L'any 1995, però, E. Pruença publicà íntegrament aquest document i llavors veiérem que la citació completa era la següent:

...solidos VII de monete de Ugo comes, et ad Petrum Pocii solidos I de plata óptima...»

Nosaltres l'interpretem així: «...set sous de la moneda del comte Hug i [de la moneda] de Pere Ponç, un sou de plata óptima...»²⁴

En el contracte intervenen, doncs, dos tipus de moneda. Una correspondria al comte Hug i no seria de plata, mentre que l'altra hauria de pertànyer a un tal Pere Ponç i seria de plata. No hi ha dificultat per a identificar la moneda del comte Hug. Per la data del document, 1084, s'ha de referir als diners de billó amb bust que s'atribueixen al comte Hug II (1078-1116), Balaguer, p. 101 i s.). Ara bé, quins són els diners d'argent? Tot sembla indicar que haurien de correspondre a les peces d'aquest metall que hem atribuït a Ponç I. La seva proporció més baixa en el pagament, un sou en contra dels set sous dels diners d'Hug, el confirmarien com un circulat residual, és a dir, anterior. Tot plegat encaixaria perfectament amb els tipus coneguts.

Per què, però, a la moneda d'argent se la designa com a pertanyent a un tal Pere Ponç i no pas al comte Ponç? La solució que proposarem donarà un tomb inesperat a la qüestió.

El temps en què regí el comtat d'Empúries Ponç I (1041-1078) no fou pas una etapa pacífica com suposaven alguns historiadors, sinó que hagué de patir innumbrables enfrontaments amb el comte de Besalú i, especialment amb el seu cosí-germà, el comte Gausfred II del Rosselló (1013-1074). La partició dels comtats, amb condominis i intercalacions de territoris sobirans com ara Peralada que era, almenys en part, del comte del Rosselló no afavorí pas una separació neta i sovintejaren les pugnes per a consolidar possessions per la via de la força. Avui sabem, gràcies a un llarg memorial de greuges de Ponç I d'Empúries, recentment estudiat per J. Moran i J. Ferrer²⁵ que el seu parent l'estigué hostilitzant contínuament, ar-

23. F. MONSALVATGE, *Noticias históricas*, vol. XI, doc. 367 i 375. Recollit per A. M. BALAGUER, *Història de la moneda...op. cit.*, p. 205.

24. E. PRUENÇA i BAYONA, *Diplomatari de Santa Maria d'Amer*, Barcelona, Fundació Noguera, 1995, doc. 26, p. 26-27. Entre els testimonis de la venda, hi apareix un tal Ponçii Pocis, que l'autor indica en nota que hauria d'ésser Petrus Ponçii, «d'acord amb el text.» El fet és que aquest testimoni no té res a veure amb la citació monetària i, per tant, no cal fer aquesta correcció. El document correspon a la venda d'un mas que els esposos Joan i Eulàlia fan al monestir de Santa Maria d'Amer. Aquest és el que rep els set sous i el sou de les dues monedes. Ponçii Pocis només és un testimoni de la transacció.

25. J. MORAN i OCERINJAUREGUI; J. FERRER i COSTA. «Greuges de Ponç I, comte d'Empúries, contra Gausfred II, comte de Rosselló (c. 1050-1060)». *Llengua & Literatura*, núm. 18, Societat Catalana de Llengua i Literatura (IEC), Barcelona, 2007, p. 7-44. Els autors remarquen la importància del document i en deriven interessants conseqüències històriques, a més de fer-ne un acurat estudi lingüístic. A nosaltres ens ha estat de gran utilitat per a situar el context his-

ribant fins i tot a raptar l'abat de S. Pere de Rodes, per al qual hagué de pagar un rescat. Ponç sembla que es va intentar defensar sobretot per la via legal, és a dir, demanant l'arbitratge eclesiàstic i això sembla que fou l'origen dels sínodes de Pau i Treva de Toluges del 1027 i del 1065-1066. Després d'aquest darrer, sembla que s'arribà, ni que fos temporalment, a una etapa de més estabilitat. Ponç s'esforçà, també, a incrementar la importància del monastir de S. Pere de Rodes, on fou abat el seu fill Pere des del 1054, potser després de l'episodi del rapte a què hem al·ludit abans. Ja en temps del successor de Ponç al comtat, el papa atorgà l'any 1088 a aquest monestir una important concessió: el jubileu pleníssim. Com que el comtat d'Empúries era tot ell dins la jurisdicció del bisbat de Girona, amb el qual les relacions no eren pas gaire bones, el comte degué voler donar el màxim relleu al centre eclesiàstic més important que tenia dins el seu territori: Sant Pere de Rodes.

En aquest context històric no seria pas estrany que la moneda de plata misteriosa hagués estat batuda per l'abat de Sant Pere de Rodes i, més en concret, per l'abat Pere, fill de Ponç i a qui bé es podia haver anomenat *Petrus Poncii*, és a dir, Pere, fill de Ponç, segons era costum a l'època. Recordem les sovintejades mencions dels comtes de nom Ponç, fill d'Hug, com a comtes *Ponci (us) Hugo (nis)* en el mateix comtat d'Empúries, o la de (Gauc)berto Gilaberti aplicada a Gausfred II, fill de Gelabert, en el mateix memorial que hem comentat. Per tant, el *Petrus Poncii* de la menció monetària bé podria fer referència a Pere, fill de Ponç i, per tant, a l'abat de Sant Pere de Rodes del període 1054-1072. Per aquesta raó, en la menció monetària no se l'anomenaria comte com ho feia en el cas de Ponç i, cosa més important, amb aquesta interpretació el bàcul que veiem a la moneda pren, finalment, tot el seu sentit.

Concloent, això significaria que Ponç I d'Empúries va promoure o, si més no, va autoritzar el seu fill a fer moneda com a abat de Sant Pere de Rodes, però una moneda que també era, d'alguna manera, del comtat d'Empúries, com ens diu la llegenda del revers. No es tracta pas d'un fet excepcional. En els inicis del procés d'usurpació de la sobirania comtal i del dret de moneda, sovint hi veiem aparèixer els dignataris eclesiàstics com a primers possessors. És el cas de Barcelona que

---

tòric. El document de greuges que estudiem valora en alguns casos els danys en sous, excepte en un cas, en els quals en un fragment de mal llegir, hi diu: «[...] auri et solidos [...] de denarios». En el segon espai hi manca, ben probablement, la quantitat. És cert que sembla sobrar-hi el «de» davant de *denarios*, però tampoc és una expressió infreqüent. D'altra banda el redactor del document degué creure convenient, en aquest cas, matisar que els *solidos* eren «de denarios», perquè hi cabia la confusió amb el *solidus aureus* que seria una altra forma de designar les peces d'or. Pel que fa al glossari que aporten cal matisar que *solidos* s'hauria d'haver definit com a «plural de sou, unitat de compte que equivalia a dotze diners» i no com a «plural de sou, moneda antiga.» A l'època medieval, el sou fou sempre una unitat de compte, mai una moneda, tot i que en algun moment alguna moneda, com ara el croat, valgués un sou. Hi manca, d'altra banda, la definició de la paraula *auri*, que seria «moneda d'or, probablement el mancús andalusí.» La xifra 1 que hi ha abans de la paraula *auri* deu formar part de la quantitat d'auris en què es valora, cosa que fa més clar que el segon parèntesi ha de contenir també la quantitat.

abans hem comentat àmpliament, o el de Besalú. Un cop consumada la usurpació, els comtes es feien seva la moneda obtenint-la en feu o per algun altre mecanisme més complex, com sembla evidenciar-se en el cas de Besalú. En el cas d'Empúries, sembla que el successor de Ponç, Hug II, ja disposava plenament de la moneda comtal, sens que ens consti cap mena de dependència o servitud pendent.

Amb tot això, Sant Pere de Rodes pren un relleu inesperat, cosa que ens porta a pensar si el taller monetari carolingi evidenciat pels diners d'argent de Carlemany i de Lluís el Pietós no hagués estat ubicat també en aquest lloc. A les excavacions fetes a la Ciutadella de Roses han aflat trients d'or visigots, cosa que fa presumible que aquell lloc fou el del poblament i de les emissions monetàries de la Roda visigoda, però res sabem de la Rodda carolíngia. Per què Sant Pere *de Rodes*? No podria voler això indicar que en iniciar els seus primers passos postpirenaics els carolingis haguessin triat un lloc més estratègic per a implantar-hi la seva Rodda?²⁶

Es tracta només d'una hipòtesi, però, no cal pas modificar la ubicació de la Rodda carolíngia per a justificar que la primera moneda comtal emporitana hagués estat feta a Sant Pere de Rodes. Em sembla que la menció que hem glossat ens ho diu ben clar i, en qualsevol cas, aquesta interpretació és la única que dóna raó a totes les dades: la cronologia i la presència del bàcul a la moneda. Pel que fa a la cronologia, només cal tenir present que l'abaciat de Pere Ponç es superposa amb el temps de regiment del comte Ponç I. Pel que fa al bàcul, la nostra explicació es completament coherent, sens haver d'anar a cercar el llunyà, i sovint enemic, bisbe de Girona.

Pel que fa al valor fins ara atribuït a la peça, creiem que també es podria pensar que fos un diner, més que no pas un òbol. Efectivament, el diner d'argent de pes feble de Pere Ponç podria haver pres com a models els diners semblants emesos per Berenguer Ramon I de Barcelona (1018-1035) i que afluïren a la troballa d'Òrrius, o els tipus incerts i de les mateixes característiques de Ramon Berenguer I (1035-1076) (Balaguer p. 31, 32 i 33) o fins i tot els diners episcopals gironins coetanis. Tots ells són igualment d'argent i tenen pesos semblants.

La peça, doncs, podria ésser un diner d'argent de pes feble emès a Sant Pere de

26. Sant Pere de Rodes té unes arrels molt antigues. En tenim notícies des del 878, és a dir, només un any després de la mort de Carles el Calb (840-877). Llavors era una petita cel·la monàstica, però no se'n sap l'origen exacte. L'any 943 restà independitzat de diferents monestirs propers i de la seu de Girona, que en volien el domini, i passà a dependre directament de la Santa Seu. El comte Gausfred d'Empúries-Rosselló li féu importants donacions, política que continuà el seu fill Hug I d'Empúries (991-1041), cedint-li l'estany de Bellcaire i el delme del peix que s'hi pesqués (*Obra numismàtica esparsa i inèdita de Joaquim Botet i Sisó*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), 1997, p. 79). Per tant, el comte Ponç no feia altra cosa que continuar, respecte a Sant Pere de Rodes, la política dels seus predecessors. La independència del monestir respecte als bisbes de Girona i el seu lligam directe amb la Santa Seu, degué ésser també un element important per als comtes, sovint enfrontats amb els bisbes gironins, i un reforç de la seva importància com a centre religiós. De tota manera, Josep Moran ens ha fet observar que, en principi, Roses i Rodes no podrien tenir la mateixa etimologia segons la forma habitual del pas dels termes llatins als catalans. No és impossible, però, que per raons de tipus curlturista s'hagués matingut la forma llatina, amb la d, a Sant Pere de Rodes.

Rodes pel seu abat Pere Ponç d'Empúries (1054-1072) i per a circular a tot el comtat, com ho demostra la seva llegenda de revers IMPVRIAS. Tot plegat l'acreditaria, també, com la primera emissió del comtat d'Empúries que hauria autoritzat, per les raons abans esmentades, el comte Ponç I.